

ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРЩИНИ

Панфелюк Вікторія Віталіївна

Бакалавр

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

Науковий керівник:

Власенко Руслана Петрівна

кандидат біологічних наук, доцент

доцент кафедри екології та географії

Вступ. У сучасних умовах глобальних екологічних змін та посилення антропогенного впливу на довкілля особливого значення набуває збереження природних екосистем і біологічного різноманіття. Одним із найефективніших інструментів охорони природи є формування та розвиток природно-заповідного фонду. Природоохоронні території виконують важливі екологічні, наукові, освітні та рекреаційні функції, забезпечуючи підтримання екологічної рівноваги та збереження унікальних природних комплексів. У цьому контексті актуальним є дослідження особливостей формування та функціонування природоохоронних територій окремих регіонів України, зокрема Житомирської області, яка характеризується значним природно-ресурсним потенціалом і різноманітністю ландшафтів.

Метою дослідження є аналіз структури, сучасного стану та особливостей функціонування природоохоронних територій Житомирської області, а також визначення їх ролі у збереженні природних екосистем і забезпеченні екологічної стабільності регіону.

Матеріали та методи. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема аналіз і синтез наукових джерел, нормативно-правових документів та статистичних матеріалів; порівняльно-географічний метод – для оцінки територіальних особливостей природно-заповідного фонду; системний підхід – для визначення структури природоохоронних територій; а також описовий метод – для характеристики

основних об'єктів ПЗФ Житомирської області. Джерельною базою дослідження слугували наукові публікації, офіційні звіти та екологічні паспорти регіону, а також чинне законодавство України у сфері охорони природи.

Результати та обговорення. Природоохоронні території є базовим елементом територіальної охорони природи та одним із ключових механізмів забезпечення екологічної безпеки держави. В умовах зростання антропогенного навантаження на природні комплекси формування й розвиток природно-заповідного фонду набувають особливої актуальності, оскільки саме заповідні території забезпечують збереження біологічного й ландшафтного різноманіття, підтримання екологічної рівноваги та здійснення фонового моніторингу довкілля. Природоохоронні території визначаються як ділянки суходолу або акваторії, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну чи рекреаційну цінність і підлягають охороні відповідно до чинного законодавства [1, с. 108-109]. Згідно із Законом України «Про природно-заповідний фонд України» 1992 року, система ПЗФ охоплює одинадцять категорій територій та об'єктів, серед яких природні та біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки, а також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва [2].

У загальнодержавному масштабі площа природно-заповідного фонду становить 4085862,37 га, що відповідає 6,77 % території України, а загальна кількість об'єктів сягає 8512 одиниць [3]. У структурі ПЗФ переважають заказники, пам'ятки природи та заповідні урочища, які разом формують близько 90 % від загальної кількості об'єктів, тоді як за площею домінують заказники, національні природні та регіональні ландшафтні парки [1, с. 109]. Така тенденція характерна і для регіонального рівня, зокрема для Житомирської області. Житомирська область розташована в межах центральної частини Східноєвропейської рівнини, на півночі Правобережної України, в межах Українського щита, що зумовлює специфіку її геологічної будови та ландшафтною структури. Площа області становить 29,9 тис. км², або 4,9 %

території України [3]. Фізико-географічні умови регіону формуються під впливом поєднання поліських та лісостепових ландшафтів, наявності значних площ лісів, боліт і водно-льодовикових рівнин. Клімат помірно-континентальний із середньорічною температурою близько +7 °С, середньою температурою січня –6 °С і липня +18 °С, а річна кількість опадів досягає 650 мм. Гідрографічна мережа налічує 2822 річки довжиною понад 10 км, серед яких найбільшими є Случ, Тетерів, Уж, Уборть, Ірша. Загальна площа земель водного фонду становить 205,6 тис. га, або 6,9 % території області [4].

Загалом природно-заповідний фонд Житомирської області включає сотні територій та об'єктів різного рангу, серед яких переважають заказники та пам'ятки природи. Найвищий відсоток заповідності характерний для північних районів області – Народицького, Лугинського, Овруцького, Олевського та Ємільчинського [5, с. 74]. Це пояснюється як значною лісистістю території, так і наслідками радіоактивного забруднення після аварії на Чорнобильській АЕС, що обмежило господарське використання окремих земель та сприяло збереженню природних екосистем у відносно природному стані. У структурі ПЗФ області провідне місце займають заказники та пам'ятки природи місцевого значення, які забезпечують охорону окремих ландшафтних комплексів, рідкісних видів флори й фауни та геологічних утворень.

Кількісна перевага саме цих категорій об'єктів зумовлена відносною простотою їх створення та можливістю оперативного реагування на необхідність охорони конкретних природних компонентів або локальних екосистем. Зокрема, заказники різного профілю (ландшафтні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні) відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття, оскільки охоплюють значні за площею природні комплекси та забезпечують охорону середовищ існування рідкісних і зникаючих видів. Пам'ятки природи, у свою чергу, мають переважно точковий характер і спрямовані на збереження унікальних природних об'єктів, таких як окремі геологічні відслонення, вікові дерева, джерела чи інші цінні природні утворення.

Разом з тим, суттєвий вплив на структуру ПЗФ Житомирщини справив радіоекологічний фактор. Території, що зазнали радіоактивного забруднення, частково були вилучені з активного господарського використання, що, з одного боку, обмежило антропогенний тиск, а з іншого – сприяло природному відновленню екосистем і збереженню природних комплексів у близькому до природного стані. Це створило передумови для формування значних за площею природоохоронних територій, які нині виконують важливі функції збереження природного середовища та проведення наукових досліджень.

Особливе значення для регіону мають природні заповідники, зокрема Поліський та Древянський, які виконують функції збереження типових поліських екосистем, підтримання гідрологічного режиму боліт, охорони рідкісних і зникаючих видів. Території суворого заповідного режиму відповідають категоріям Ia–Ib за класифікацією Міжнародного союзу охорони природи, що передбачає мінімальне втручання людини та пріоритет наукових досліджень [6, с. 45-46]. Функціонування природоохоронних територій Житомирщини відбувається в умовах низки екологічних проблем, серед яких деградація ґрунтів, зменшення водних ресурсів, локальні прояви незаконного видобутку корисних копалин, зокрема бурштину, а також наслідки радіоактивного забруднення. Ґрунтовий покрив області представлений майже 50 генетичними групами ґрунтів і 294 видами, що свідчить про значну різноманітність і водночас потребу в їх раціональному використанні та охороні. Північні райони характеризуються високою заболоченістю (до 20 %), що зумовлює необхідність збереження водно-болотних угідь як важливих регуляторів гідрологічного режиму [4].

Висновки. Отже, природоохоронні території Житомирщини формують важливий елемент регіональної екомережі та відіграють провідну роль у забезпеченні екологічної стабільності області. Рівень їх сформованості свідчить про поступове розширення заповідного фонду та усвідомлення необхідності збереження природної спадщини. Подальший розвиток мережі ПЗФ має бути спрямований на збільшення площі територій із суворим режимом охорони,

удосконалення системи моніторингу, інтеграцію природоохоронних об'єктів у національну та міжнародну екомережу, а також підвищення екологічної свідомості населення. Комплексне поєднання наукового підходу, нормативно-правового забезпечення та практичної природоохоронної діяльності є запорукою збереження ландшафтного й біологічного різноманіття Житомирської області в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник-Шамрай В. В., Шамрай В. В., Пацева І. Г., Курбет Т. В. Оцінка стану природно-заповідного фонду Житомирської області. Екологічні науки : наук.-практ. журн. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 3(48). С. 108–115.
2. Про природно-заповідний фонд України : Закон України № 2456-ХІІ від 16.06.1992 р., ред. від 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 03.03.2026).
3. Екологічний паспорт Житомирської області станом на 11 серпня 2025 р. Управління екології та природних ресурсів Житомирської облдержадміністрації. Житомир, 2025. 179 с. URL: <https://eprdep.zht.gov.ua/ecopassport%202024.pdf> (дата звернення: 03.03.2026).
4. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Житомирській області у 2019 році. Управління екології та природних ресурсів Житомирської облдержадміністрації. Житомир, 2019. 212 с. URL: <https://eprdep.zht.gov.ua/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%20%D0%B7%D0%B0%202019%20-%2001.09.%20%D0%93%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення: 03.03.2026).
5. Природно-заповідний фонд Житомирської області : довідник / уклад. О. О. Орлов. Житомир : НОВОград, 2015. 404 с.
6. Андронов В. А., Варивода Є. О., Тітенко Г. В. Заповідна справа : навч. посіб. Харків : НУЦЗУ, 2013. 204 с.